

Huszonöt év

Jubiláló ország vagyunk, szeretünk már tízéves évfordulókat is ünnepélyesen megülni. Az intézmény azonban, mely ebben az évben érkezett el főnállásának huszonötödik esztendejébe, nem ünnepel, nem teszi kirakatba eltelt negyedszázadát. Nincs is szüksége rá: eredményei elég világosan beszélnek érte. Az Állami Egyháziügyi Hivatal huszonöt éve huszonöt évnyi magyar egyháztörténelem. És nem is akármilyen huszonöt évé: eseményei, nehézségei és sikerei közismertek, nem kell felsorolni őket.

Sokszor elmondták és elmondtuk már: Magyarországon a második világháborút követő években összeomlott a világi hatalomban is részes, közéleti szerepre is igényt tartó katolicizmus. Új helyzetben kellett volna megkeresnie a helyét; tudjuk, hogy ez, sajnos, nem sikerült. Egyház és Állam végzetesen szembekerült egymással; eljutottunk egy holtpontra, ahonnét aztán a szintén közismert egyezmények révén sikerült az egyháznak kimozdulnia. Az állam az egyházi ügyek további intézésére létrehozta a maga hivatalos szervét (ahogyan megelőzőleg is volt ilyen minisztérium, illetve azon belül ügyosztály).

Ügyeket azonban sokféleképpen lehet intézni, és ügyintézéseket sokféleképpen lehet fogadni. A „hogyan” többnyire a két fél viszonyán múlik; azon, mennyire értik meg egymás természetét és szándékait, kölcsönösen mennyi jóhiszeműséget tanúsítanak egymás iránt. És a dolgok nem alakulnak ki és nem oldódnak meg egyik napról a másikra; a két félnek legalábbis a szót értés jóakaratában kell találkozni ahhoz, hogy kialakulhasson egy mindegyikük számára hasznos, mert rugalmas, a történelmi változások iránt mindig fogékony „modus vivendi”. Tudjuk, hogy ehhez nem mindig volt könnyű és sima az út; sok tényszerző kellett hozzá, hogy az akadályok a lehetőségig elháruljanak. Hogy csak a leglényegesebbeket említsük: egyfelől az úgynevezett személyi kultusz bölcslétszámolása, másfelől az egyháznak a világhoz és az új társadalomhoz való viszonyát teljesen új alapokra helyező Zsinat.

Olyan élet nincs, amely ne vetne föl mindig új és új kérdéseket, melyeket újra meg újra meg kell oldani; az ilyen élet nem lenne élet, hanem tespedés és pangás. Egyház és Állam kapcsolatának új alakulása azonban jogosan kelti bennünk azt a reményt, sőt meggyőződést, hogy a mindenkor adódó kérdéseket az egymást immár értő felek szerencsésen, a bölcsesség és nyíltság, a jóakarát és a jó ügyeket közösen szolgáló készség szellemében fogják megoldani. Hogy idáig eljutottunk és nem alaptalan derűlátással tekintünk előre, a vallás és egyház kilátásaira és lételemőségeire a szocialista társadalomban: ebben van oroszlanrész az Állami Egyháziügyi Hivatalnak, és a nehézségeket türelemmel, okossággal, józansággal és következetességgel, lépésről lépésre fölszámoló politikájának. A huszonöt esztendő évforduló jó alkalom arra, hogy köszönettel méltassuk az Állami Egyháziügyi Hivatal történelmi jelentőségű munkáját egyház és állam jóviszonyának kialakításában, aminek érsekprimásunk bíborosi beiktatása mindenél meggyőzőbb dokumentuma volt, és hogy további jó munkát kívánjunk az Egyháziügyi Hivatalnak mind államunk, mind egyházunk javára.

„TÖRVÉNYKERESŐK”

Bodnár György igen érdekes irodalomtörténeti-kritikai könyvének címét kölcsönöztük e beszámolóinkhoz, melyben két jelentős újdonságra szeretnénk ráirányítani olvasóink figyelmét. Király István és Bodnár György tanulmánygyűjteménye ugyanis egyaránt fontos

dokumentum, hisz nemcsak a múlt jelentős eredményeit, irodalmi jelenségeit igyekeznek összegezni mindketten, hanem kitekintést nyújtanak a mába is, s érdeklődésük, módszerük sugallatát követve az értékeknek olyan rendszerét rajzolják föl, mely mindenképpen méltánylást érdemel.

Az irodalom iránt érdeklődő olvasó bizonyára régóta hiányolta már Király

István tanulmánykötetét.* Tartózkodására, vagy talán szemérmességére nehez volt magyarázatot találni akkor, amikor az érdeklődőnek, ha a marxista irodalomtudomány olyan érdekes műveit kereste, mint Király István Németh László-tanulmányai, vagy azokat a módszertani szempontból is fontos kezdeményeket, melyek elsősorban Móricz és Kaffka tanulmányaiban található és a még könyvtárakban is nehezen hozzáférhető *Valóság* és *Forum* évfolyamaiban lappangtak.

Annál is izgalmasabb Király István műhelyébe pillanthatnunk, mert ott nemcsak a marxista irodalomtudomány módszertani kérdéseivel, nemcsak Lukács György hagyományának következetes továbbgondolásával ismerkedhetünk, hanem a jelentős nevelő mindig megújulni kész, mindig az értékekre figyelő, azokat felmutatni vágyó egyéniségével is. (Mint professzor ugyanis nemzedékeket bocsájtott szárnyra a magyar tanszéken. Tanítványai szinte kivétel nélkül úgy emlékeznek rá, mint igazi, elhatározó személyiségre.)

Király István műveiben mindenekelőtt az igazságkeresés szenvedélyes pártosa ragadja meg az olvasót. A marxista irodalomtudományban talán ő őrzi és védelmezi a legszívósabban, a legnagyobb fölkészültséggel, a legváltozatosabb — néhol valóban költői magaslatoikba emelkedő — írói eszközökkel Petőfi, Ady és József Attila forradalmi hagyományát. Ő állította mércéül azt a móríci magatartást, melyet oly következetes igénnyel keres mai prózai alkotásainkban is. Bizonyos pontokon kétségtelenül tovább lehet, érdemes tovább gondolni eredményeit. Amikor a „Mai művek — mai problémák” fejezetben nagy beleérzéssel, pártosszal elemzi — és egyben modellül is állítja — Váci Mihály költészetét és Galambos Lajos prózáját, szükségszerűen merül föl olvasójában a kérdés: vajon valóban e kétségtelenül tanulságos pályák ívelnek-e legmagasabbra mai irodalmunkban? Ezekben őrződik-e a legtisztábban, leghitelesebben az a hagyományrét, melyet Király István etikai és esztétikai mércének használ? Nem hiányzik-e a színekéből a hagyományörzés és hagyományteremtés olyan kétségtelenül nagyszabású kísérlete, mint Nagy Lászlóé és Juhász Ferencé, vagy — egészen más kiindulópontból s más művészi tartományban — Pillinszky Jánosé és Mándy Iváné?

Ezek természetesen az olvasó kérdesei. Hiszen Király István nem is egyszer rendkívül árnyalt különbséget tesz az elkötelezett szocialista irodalom s a humanista irodalom között, sőt megkülönbözteti a humanizmus különböző megnyilvánulási formáit is — ebben alighanem Lukács György szemléletét teljesíti ki —, elválasztva a progresszív humanizmus önkifejezési kísérleteit (Babits — vagy világirodalmi példával: Thomas Mann) az arisztokratikus-esztéta magatartástól (Kosztolányi). Ezzel az irányítúvel kitűnően tájékozódik a század irodalmában, és gazdag anyagot mozgatva jut végül olyan csúcokra, melyeknek kiemelkedő voltát az sem vitathatja, aki más irányítúvel esetleg más eredményekre jut.

Szenvedélyes igazságkereséséből törvényszerűen következnek, hogy vállalja a viták kockázatát, még olyan helyzetekben is, amikor tudja, hogy e szellemi csaták közben sebeket kaphat. Amikor e kötetében újra közzé tette *Hazafiság és internacionalizmus* vagy *A mindennapok forradalmisága* című tanulmányait, nyilvánvalóan jelezni akarta, hogy továbbra is kitart sokat vitatott elképzelései mellett, változatlanul a ma legfontosabb kérdésének tartja azt az emberi és erkölcsi magatartásformát, melyet e két nagyszabású, s oly izgalmas eszmecsere forrásává váló tanulmányában rajzolt meg. „A másokért való használó lét” lebegett és lebeg ma is szeme előtt, mint vágyott ideálkép, ezt a létformát tartja emberhez igazán méltónak. Anélkül, hogy e tanulmányok nyomán fellángoló szenvedélyes vita bármelyik kérdésére kitérnék, azt szeretnénk megjegyezni, hogy Király professzor, aki a *Hegyi Bélának* adott interjújában (mely szintén szerepel kötetében) nyomatékosan hangsúlyozta az elkötelezett marxizmus evilági szemléletét, természetesen alapvetően más kiindulópontból, de néhány helyen hasonló következtetésre jut, mint korunk nagy katolikus gondolkodói, akik arra figyelmeztetnek, hogy ebben a világban épp kitejlesedő emberségünkkel válhatnak keresztény kildetésünk leghívebb megvalósítói. Mindezt persze nem lehet és nem is szabad elválasztani személyes hitünk valóságától, de a személys hit, a keresztény magatartás csak akkor válhat igazán vonzóvá, ha a keresztény ember nem „magáért való, elszigetelt én”, hanem itt és ma, tehát a szoci-

*Király István: *Irodalom és társadalom* (Szépirodalmi, 1976)

alizmus valóságában igyekszik kialakítani egy, a kereszténység őstörténetében már meglévő, az évszázadok folyamán azonban lassacskán feledésbe merülő morált.

Van és lehet úgy, hogy két teljesen ellenkező pólusról induló gondolat végül is egymás közelségébe kerülhet? Király István könyvét, elsősorban annak társadalmi kiindulású tanulmányait olvasva azt kell mondanunk: igen. A szenvedélyesen elkötelezett marxista és a maga hitét következetesen megvalló keresztény találkozhat a mindennapok alkotó munkájában, ahol egymás mellett és egymással versengve, a munka lendületében igazolhatja ki-ki a maga igazságát.

Király István módszere és szemléletmódja abban a vonatkozásban is kövételre érdemes, ahogy újra és újra a szintézissel próbálkozik. A művészetek és a társadalomtudományok szinte minden területe iránt érdeklődik, mindenütt keresi azokat az analóg jelenségeket, melyeket végül együtt, egymásba olvadva, egymás tanulságát erősítve mutathat föl abban az imponáló harcban, melyet a teljesebb emberért vív, s amely meghatározza irodalomtudósi és nevelői habitusát. Csak ilyen szellemi nyitottsággal, az övéhez hasonló alapállással maradhat korunk keresztény embere is „párbeszédképes”. S hogy erre a magatartásra mily nagy szükség van, azt épp Király István gazdag tanulmánykötete húzza alá szinte lapról lapra.

Bodnár György kötete* elsősorban felépítésével, végiggondoltságával, szempontjainak következetes érvényesítésével kelt jogos figyelmet. A század irodalmának első nagy szintézisétől, a *Nyugattól* halad, előbb a két háború közötti kor jelentősebb eszméin és írói egyéniségein tartva szemlét, majd a felszabadulás utáni irodalom legjelentősebb műveit idézve, hogy végül eljusson a második nagy szintézisig, melyet Juhász Ferenc életművében ismer föl s elemez a költőről szóló talán legjobb tanulmányban.

Megkapó az az elméleti biztonság és rendszerezni tudás, amellyel a jelenségeket és irányzatokat csoportosítja. Mi sem áll távolabb tőle, mint a futó benyomásokra hagyatkozó impresszionista kritika. Inkább vállalja az intellektuális megközelítés korántsem egyszerű útját, csakhogy a dolgok lényegének

közelségébe férközhessék. Ilyen kitűnő intellektuális s ugyanakkor lényegfeltáró teljesítmény kötetének talán legjobb írása, a Halász Gábor-portré (*A klasszicizmustól az újrealizmusig*). Ez az a tanulmány, amelyben a szemérmesen tartózkodó irodalomtörténész, aki mindig a művek mögé húzódik s alázatosan alárendeli személyiségét a műnek és az írói szándéknak, a legtöbbet árul el magáról. Halász Gábor, akit oly érdekeletesen idéz föl Tolnai Gábor *Az óbudai remete* című esszéjében, nemcsak az angol, francia és német irodalmat ismerte igen alaposan, hanem az esztétika elméleti kérdései is foglalkoztatták, a filozófia is, „s késői korszakának néhány esszéje — mint Tolnai Gábor írja — magas szintű történelmi és társadalmi ismeretekről tanúskodik”. Hasonló érdeklődés figyelhető meg Bodnár György tanulmányaiban is. Őt sem hagyta érintetlenül az angol (de kivált: az amerikai) irodalom, s tanulmányaiban minduntalan megvillan a filozófiai kérdésekben is járatos, az esztétika iránt vonzó, tág érdeklődésű irodalomtörténész portréja. Még az is nagyon fontos és az ő legszemélyesebb elvi, esztétikai magatartására jellemző, amit Halász Gábor-tanulmányában a *Magyar viktoriánusok* egyetlen gyengéjének tart, hogy nem sikerült benne kiérlelni az „új, átfogó gondolatot”. Mert ez az „átfogó gondolat”, ennek igénye, következetes megvalósításának szándéka Bodnár György irodalomtörténeti munkásságának vezércsillaga. Ezt ismeri föl „Kakuk Marci igazsága”-ul, ennek jelenléte teszi izgalmassá számára Bálint György kritikai működését, s ennek különböző arculatait követi nyomon a „Történelmi jelenidő” ciklusában kitűnő prózakritikáiban.

Szándékosan kerültük művének és szemléletmódjának elemzése során az „irodalomtudós” megnevezést. Noha elméleti alapvetése minden esetben rendkívül gazdag, szemléleti módja teljesen egységes, sosem válik „tudóssá”, mindig életközelségben maradva elemzi a műveket, noha szívesen és gondtal rajzolja mögéjük irodalomtörténeti fogantatásuk és analóg jelenségeik erővonait. Ez az irodalomtörténeti vértetű gazdag összehasonlítási anyag alkalmazására teremt alkalmat, de nem csábítja el sosem az ezoterikus elmélet tájaira, még „legtudósabb” tanulmányai-

*Bodnár György: *Törvénykeresők* (Szépirodalmi, 1976)

ban is annak tekinti az irodalmat, ami: az írott műalkotás és az olvasó találkozási pontjának. Míg néhány irodalomtörténész úgy hiszi, hogy csak az írónak ír, vagy csak a szűkebb szakma figyel a szavára, Bodnár György félszemmel az olvasóra is ügyel, s úgy elemzi, értelmezi a műveket, hogy intellektuális erőfeszítésre ösztönöz ugyan, de nem rugaszkodik el a mű kínálta valóságanyagtól, hogy elméleti konstrukciókat építsen. Legjobb bizonyossága ennek a „Történelmi jelenidő” ciklus, amelyben kritikáit gyűjtötte egybe, de hasonló tanulságokat kínálnak „Feljegyzései” is, melyekben kisebb terjedelmű, jórészt a rádióban elhangzó kritikáit szedte csokorba. Hogy ezt a műfajt is lehet igazán színvonalasan, komoly irodalomtörténeti ismereteket adva, mégis népszerűen művelni, annak hazai irodalmunkban kétségtelenül Bodnár György kritikái a legjobb példái.

A kritikust sokszor megbízatása is orientálja. Természetesen nem írhat arról, amivel nem bízzák meg. Nyilvánvalóan szívesen venné az olvasó, ha Bodnár György, Szász Imre és Karinthy Ferenc regényei mellett szót ejtene — mondjuk — Mándy Ivánról, ha a Rába Györgyről rajzolt kitűnő portré mellett felsorakoznának a többi „Üjholdasok” adatai is, de e hiányok a kritikus-sors kényszerű korlátaiból adódnak. Legfeljebb azért keresnénk e hiányzó arcképeket, mert ahol Bodnár György folyamatra vállalkozik, ott mindig a

teljességet is érzékeltetni tudja. Az összefoglaló nagy irodalomtörténeti szintézisben ő írta például a két világháború közötti irodalomtudományról szóló kitűnő fejezetet, mely mindmáig e korszak egyik leggazdagabb elméleti alapvetése. Ugyanígy sejtik fel a teljesség a „Forradalmak után” fejezetnek az esszéről szóló részeiben. A *Nyugat* „második nemzedékének” volt ez reprezentatív műfaja, természetes hát, hogy Bodnár György részletesen és nagy beleérzéssel méltatja Komlós Aladár, Gyergyai Albert, Kardos László, Illés Endre, Halász Gábor, Szerb Antal és Bálint György munkásságát, „az egzakt kritika dilemmájától” „a végső konzekvenciáig”. De néhány jól eltalált portréban (Bóka László, Sótér István, Rónay György) felvillantja azt is, hogyan élt és alakult tovább az esszé — és vele természetesen az irodalom-szemlélet — a „harmadik nemzedék” kezében. Ugyanezt a szemléleti ívet, a szivárvány színeinek hasonló gazdagságát várjuk következő könyvének a mai magyar irodalommal foglalkozó fejezeteitől. Hisz e művének portréi nyilvánvalóvá teszik, hogy anyagának birtokában van, világosan látja a fejlődés fő erővonalait, és akárcsak könyvének hősei, a „törvénykeresők”, ő is meg tudja találni a törvényt, a szépség és a művészi megformálás titkának törvényét, hogy a maga teljességében mutassa fel aztán az irodalom és az olvasó hasznára.

SÍKI GÉZA

EGYHÁZI MUZSIKA A ZENEAKADÉMIÁN

Ritka szép élményt jelentett Lehotka Gábor orgonaművész és a Budapesti Madrigálkórus koncertje május 15-én a Zeneakadémián. Elsősorban az egységes, jól szerkesztett műsört kell dicsérnünk és a magas színvonalú muzsikálást.

A koncert középpontjában Bárdos Lajos Missa tertiája állt, ez a legnemesebb ceciliánus hagyományokat őrző-ápoló mű, amely méltó folytatása a Missa primának, a sajátosan magyar egyházzenei stílust felvonultató, vegyeskarra és orgonára írt misének (zenekari átíratban a Városmajorban hangzott el 1974-ben) és a Missa secundának. A Missa tertiának Henri Dumont XVII. századi francia szerző Királyi miséje

(Messe Royale) a zenei „alapképlete”, Liszt is felhasználta Koronázási miséjében. Bárdos művének legfőbb jellemzői az organikus szűkszavúság, a formák áttetsző szövete, a népének (cantio) bensőséges, közösségi tónusa, amelyek arra predesztinálják, hogy művészi példája legyen készülő ordináriumoknak. Semmi manír, semmi virtuozitás, csak egyszerűség, lényegre törekvés minden részletben. Ha valaki megszodálta a nyáresti ég csillagzaporos mezőjét, megértheti ennek a zenének „fényes rendjét” a tercpárhuzamokban, a Palestrinára emlékeztető harmóniákban. Csillagzene, belső zene, a vallásos lélek hangja ez. (Bárcsak gyakrabban hallanánk templomainkban!) A Madrigálkórus előadásában, Szekeres Ferenc vezényletével, ezt a sallangmentes zenét tolmá-

csolta. Fő erősségük: a tiszta hangzás ezúttal sem maradt el, s belülről intónálva az egyes tételeket — egy-két pontatlanságot leszámítva — hitelesen rajzolták fel a drámai ívet. Sajnáltuk, hogy a Glória gregorián-intonációja elmaradt.

XX. századi hazai egyházzeneik maradvány értékei Bárdos György (Lajos fivére) motettái. A tanár és a költő erejüket viselik ezek a művek, s mintha Palestrina muzsikálna négyszáz évvel később: korának egyházzenei reformjáról példát adva — napjainknak. Valahol Schütz is jelen van a szöveg és a zene egységében, hihetetlen érzékenységgel festve a Golgotát, az elhagyatottságot, a sötét éjszakák félelmét. „Eli, Eli lamma sabottami” — Én Istenem, miért hagytál el — hangozott az első motetta, majd a tömeg kiáltozása zavarta meg a belső csendet: „Crucifixatur” — Feszítsék meg! És újra belső hang szólalt meg: „Confirma” — Erősítsd meg, Istenünk, amit bennünk végeztél. A sűrítő-készség, a kristályos forma, a szavakon „pásztázó” hangsorok olyan hangulati és képi varázst teremtettek, amely valóban láttatta a stációt, a tömeget és mindenekelőtt az áldozati oltárt, ahonnan ez a tiszta forrás fakad. A három motetta előadása az együttes a cappella csúcsteljesítménye volt: könnyedségben, drámai feszültségben és deklamációban.

Bár a sorrendben nem így következtek, de együtt szólunk a két orgonadarabról: Boyvin Svitjéről és Cesar Franck Hősi darabjáról (Pièce Heroique). A XVII—XVIII. századi francia Boyvin az orgonamuzsika kiemelkedő képviselője, aki hangszínekben gondolkodott és alkotott, leginkább talán Dandrieu-t juttatja eszünkbe. Képeiben impresszionisztikus színek izzanak s a gall lélek érzékeny pillanatai. Kecsesség, játékos derű, latin formaérzék a legfőbb erényei. Lehetőség és megvalósítás szinkronban volt Lehotka Gábor előadásában. Pontosan, színekben gazdagon tolmácsolta a partitúrát. Ugyanakkor azonban a Hősi darab romantikus ideálja nem volt verbő, lendületes Lehotka előadásában, inkább ernyedő és kiszámított. Pedig Franck hőse bejárta a múlt század művészenek sájtós pályáját: csillagközi űrben száguld és napsugaras réteken sétálgat, alkonyatok „hűlő paraszában” és delek lobogó katlanában akarja önmagát megvalósítani. Szív nélkül mindez aligha sikerülne — hiszen romantikus eszményről van szó — aligha jutna el tettenérhető pillanatáig: a meggyőző csendig.

Ha már az organajátékról szólunk egy

pragmatikus kérdést is fel kell vetnünk: nem véletlenül volt (ma is van) élő gyakorlat: akik orgonisták, azok a liturgia-központú egyházzeneből tanulták az orgonamuzsikát. Történelmi tény ez, a zenetörténetnek iratlan szabálya, amelynek ismerete kötelező akkor, amikor misét, zsolnárt stb. kell kísérenie az orgonaművészeknek. Ami templomi zene, az előadásában is legyen templomi zene. Szekeres Ferenc megértette ezt az iratlan törvényt, Lehotka Gábor csak félig. Így aztán a Missa tertia és Franck 150. Zsoltára is a kíséretben megsínylette ezt a járatlanságot.

Franck műve egyik legközismertebb, s a mester életművének is egyik legszebb darabja. Kidolgozásában, tartalmában a legjobb egyházzenei kompozíciók közé tartozik, ezért egy-egy újabb megszólaltatása mindannyiszor esemény. Az Alleluja echós-szerű belépései után a baszus szólam intónálja a magasztaló éneket: „Dicsérjétek az Urat szentélyében, dicsérjétek égi várában! Dicsérjétek hatalmas tetteiért, dicsérjétek nagyságának teljességéért!” Majd a hangszerek éneke csendül: trombita, citera, hárfa, dob, mollba lágyuló fuvola, cimbálom. A részletszépességek is lenyűgöznek, a teljes Zsoltár pedig a francia gótikát idézi. Katedrálisok először tömör, vasok aléptiményeit, majd a finoman vékonyodó, égbe szűrő tornyokat, csipkéket, mérműves ablakokat s azt a belső homályt, amelyben valóban ősi hangszerek szólalnak meg egyenként és együtt, már-már századunk zenéjének kemény egyszerűségével, szöveg nélkül, csak a belső zengésre figyelve. A szinte oratorikus regiszter-sorok elsuhanva a zsolnárt szavai fölött, csak érintve azokat, valódi romantikus hangulatok a „teremtés órájában,” amelyek mindig visszatérnek, majd újra elszállnak, ahogyan a költészet finom-szavú műzsáí akarják, ahogy a lélek izzó szenvedélyei teszik. Így válásos ez a mű, ennyire emberien és ennyire költőien. (Mennyire igazabb zene, mint Britten hasonló műve, benne a tömör csinnadrattával. látványos megoldással.) A Madrigalkórus produkciója méltó volt a műhöz; kár, hogy a rossz francia szövegkiejtés helyenként zavarta a hangzasképet.

Kodály a református énekkultúra egyik gyönguszemét találta meg, amikor a CXIV. Genfi Zsoltárra is gondolt. Orgonakíséretes feldolgozásban megőrizte Szenczi Molnár Albert ékes magyar nyelvét. A bevezető organajáték meggyőző, erős volt s a továbbiakban is

szép, egységes ívet rajzolt fel a kórus és a kísérő. Az exodus főnséges hangjait, a hívők ujjongó mámorát hallva, ösztövségi kép jelent meg előttünk, s az ősi szinagogaénekelés, Bach korálljainak hangjai csendültek fülünkbe.

Külön említjük Bárdos Lajos Liberáját, ezt a ritkán hallható hatalmas motettát. A teljes Requiem lüktet ezek-

ben a hangsorokban, mint ahogyan a Dies irae is mindent elmond a végső dolgokról. Távoli harangszó után valóban felcsendül a Todi szekvenciája. Kiáltás, majd csendes könyörgés zárja a víziót, „ama nagy nap” keresztény értelmezése: imádság és megnyugvás, hit és reménység.

TÓTH SÁNDOR

KÉT TÁRLATRÓL

Tiszteletadás Czigány Dezsőnek volt a címe annak a kiállításnak, amelyet a *Nyolcak*-csoporthoz tartozott mester magángyűjtők (Dr. Görgényi Frigyes, Dr. Szeberényi Szabolcs, Kristó Nagy István, Sík Csaba, Gál György Sándor, Jókai Anna, Laborcz Ferencné stb.) tulajdonában levő munkáiból láthattunk a Hazafias Népfrent VI. kerületi bizottságának helyiségében (Népköztársaság útja 94.) Kissné Sínkö Katalin művészettörténet rendezésében.

Czigány Dezső 1883-ban (tehát Egryyvel és Czöbel Bélával egyazon esztendőben) született, és 1937-ben halt meg. (Ő távozott el elsőnek az életből a *Nyolcak* tagjai közül.) Szűkös körülmények között élő iparoscsalád gyermeke volt, s pályafutását végigkísérték az anyagi gondok. Münchenben, Nagybányán és Párizsban tanult. Párizsi tartózkodása idején nagy hatással volt rá Gauguin, Derain, de különösen Cézanne művésze; később Velázquez és Rembrandt lettek a vezércsillagai. Kiváló portréfestő volt (arcképei közül az Ady Endréről, Pablo Casalsról, Révész Béla íróról és Kabos Ede szerkesztőről készült festmények a legjelentősebbek), önarcképei is emlékezetesek (ezeken olykor kardinális ornátusban ábrázolta magát), igen szép darabok akadnak Cézanne szellemében fogant gyümölcs-csendéletei és női aktjai között is. Czigány Dezső a század elején a legtöbbet ígérő magyar festők közé tartozott; *Böloni György* így fejezte be róla írott (*Auróra*, 1911. évf.) tanulmányát: „Akármit dolgozik, akármi kerül ki a keze közül, nincs dolga, amely nem érdekes, és amelyen nem egy gazdag festő talentuma jelenne meg...”

Böloni 1910 körül elhangzott elismerő szavai indokoltak voltak, a művész lendületének íve azonban sajnos később megroppant, s a 20-as, 30-as években Czigány túlnyomórészt ernyed, konven-

cionális munkákkal jelentkezett. Így azután a művészeti közvélemény apródonként a szerényebb kvalitású festők között könyvelte el a valamikor fényesen induló művészt (*Genthon István* 1935-ben megjelent, „Az új magyar festőművészet története” című monográfiája például mindössze nyolc hűvös sort szentelt neki...), s a meghasonlott lelkű festő ötvennégy éves korában — egy Szilveszter-éjszakán — öngyilkosságot követett el. Búcsúlevelében úgy rendelkezett, hogy műtermében levő képeit — néhány kivétellel — semmisítsék meg; szerencsére a hagyaték elpusztítására nem került sor.

Czigány Dezső tragikus alakja, „zordonan démonikus egyénisége” (Oltványi Imre) *Kassák Lajost* is foglalkoztatta; az *Egy lélek keresi magát* című Kassák-regény egyik szereplőjének, Partosnak, a kitűnő csellózó festőművészek Czigány volt a modellje.

A „Tiszteletadás Czigány Dezsőnek” című kiállítás egy nem töretlen, de mindenképpen izgalmas művészpályára, egy méltatlanul elfeledett festőre hívta fel a figyelmet. A tárlaton — amely 1944 januárja (!) óta az első önálló Czigány-kiállítás volt — több kiemelkedő értékű művel ismerkedhettünk meg („Jakab Irén arcképe”, „Fésülködő nő”, egy „Arcképtanulmány” Nagy Sándornak dedikálva, „Kámzsás önarckép”, „Anyám portréja”, „Sétáló nő kosárral”, „Két álló női akt” stb.). A VI. kerületi Népfrent helyiségei azonban kevésbé voltak alkalmasak a mester festményeinek bemutatására, ugyanis a falakat mennyezetig beborító sötétbarna faburkolat valósággal „megölte” a Czigány-képek sosem harsány, mindig inkább visszafogott színharmóniáit.

E kisebb méretű — a közgyűjtemények anyagát nélkülöző, s nem a legmegfelelőbb helyiségben megrendezett — Czigány-tárlat után jó volna a mester alkotásaiból egy átfogóbb jellegű kiállítást látnunk a művészettörténeti örökségünk

ápolására hivatott Magyar Nemzeti Galériában... Ez a remélhetőleg nem sokáig késlekedő Galéria-beli tárlat bizonyára azt tanúsítaná, hogy — ha Czigány Dezső munkásságában voltak is hullámvölgyek — a mester életműve nem elhanyagolható része a XX. századi magyar festészet történetének.

*

Mucsi Andrásnak, a szentendrei Ferenczy Múzeum műtörténéskének nem jutott könnyű és hálás feladat osztályrészül, amikor megbízták őt avval, hogy *Szentendrei művészet 1976* címmel rendezze meg a Nemzeti Galéria budavári épületében az évet (vagy annak egy részét) Szentendrén töltött festők, grafikusok, szobrászok és iparművészek közös kiállítását. Közel ötven alkotó tekinti magát ugyanis „szentendrei művész”-nek, s e népes tábor tagjai között nemcsak a stílári elkülönülés nagy, de — nyilvánvalóan — a színvonalbeli különbség is. Mucsi, mint a kiállítás rendezője, azt a diplomatikus megoldást választotta, hogy „koalíciós” tárlatot hozott létre, s mindenkitől, akinek többkevesebb köze van Szentendréhez, bemutatott négy-öt művet.

Igaz, ily módon túl vegyes lett a kiállítás, és számos gyenge munka (Beck Judit: „Szentendrei piac”, Bartl József: „Magyaros motívumok” stb.) is helyet kapott a falakon, mégis: a tárlatot hiba lenne a Bartl-féle műtermékek alapján megítélni. Olyan nagyszerű művek dominálnak ugyanis ezen a kiállításon, mint az idősebb nemzedékhez tartozó *Vaszko Erzsébet* „Halálhajó” című, erős érzelmi töltésű képe, *Korniss Dezső*nek a legegyszerűbb formaelemekből felépített három nonfiguratív kompozíciója,

Ilosvai Varga István néhány heves ecsetvonással előadott önarcképe, *Bálint Endre* „Ünnepe” című, gazdag szimbolikájú, négyrészes ciklusa, *Barcsay Jenő* mester zárt és szerves képarcitektúrái, *Szántó Piroska* súlyos, drámai „Szarkofág”-ja, *Balogh László* tisztán fogalmazott, mívesen megoldott munkái, *Miháltz Pálnak* „Vörös mező” című — a külvilág látványánál sokkal mélyebbre hatoló — tájábrázolása, az 1975-ben elhunyt *Kmetty János* zengő koloritú üvegablakai vagy a szentendrei festészet másik közelmúltbeli nagy halottjának: *Czóbel Bélának* remekei („Önarckép”, „Almás csendélet”, „Rózsaszín harmónia”), amelyek — *Petrovics Elek* jellemezte így annak idején („Magyar mesterművek” című könyvében) Czóbel piktúráját — „úgy izzanak a színek, mint a hamu alatt a parázs”. S ne feledkezzünk meg — a kiállításon végigtekintve — a tradicionálisabb szemléletű művészekről sem: *Bánovszky Miklós* „Ülő női akt”-ja és a nagybányai iskolázottságú *Pirk János* „Önarckép palettával” című vászna igényesen megfestett, derekas munkák.

De a pasztikák között is volt néhány zavartalan élményt adó mű; elsősorban *Ligeti Erika* — Jan van Eyck által inspirált — „Arnolfini” című bronzfejére és *Farkas Ádám* fehér márványból faragott, magasrendű formai kultúráról tanúskodó absztrakt szobraira gondolunk.

A kiállítás — egyenletlenségei ellenére — megerősítette Mucsi Andrásnak a képes katalógus előszavában olvasható megállapítását: „A Nagybánya örökébe lépő Duna-menti kisváros: Szentendre sok vitát kiváltó festésze ma már művészettörténeti fogalom; Szentendre nélkül elképzelhetetlen az újkori magyar festészet történetének megírása.”

D. I.

HÍRADÁSOK A MODERN ZENÉRŐL

A Magyar Hangfelvevőgyártó Vállalat nemcsak kiadáspolitikája miatt érdemli meg rokonszenvedését, hanem azért az izlésnevelő munkájáért is, amely ma már szinte természetesen társunkká tette a modern zenét, s megismertetett azokkal a hazai törekvésekkel — igaz, nem teljességükben —, melyek egyenrangú társaként csatlakoznak hozzá. Ravel és Grieg zongoraversenyei, melyeket a kiváló pianista, *Jandó Jenő* játszik, már-már hagyományos alkotások ebben az

együttesben, s kiadásukra alighanem azért került sor, mert nagyszerű alkalmat adott az új hazai tehetségnek, hogy kivált a Ravel-versenyben igazolja robbanó, friss temperamentumát, s elkápráztasson billentésének változatos dinamikájával. A meditatívabb, ködösebb, nosztalgikus Grieg-koncerthez talán még nem találta meg az adekvát magatartást, játéka azonban így is sok emlékeztető pillanatot szerez. Kíséretét alkalmazkodó finomsággal látja el a *Jancsovics Antal* vezényletével muzsikáló Rádiózenekar (SLPX 11710).

Berg, Kadosa, Webern, Soproni, Seiber és Kapr művei hallhatók a kitűnő énekesnő, Sziklay Erika lemezén. A művésznővel gyakran találkozhatunk a hangversenyteremben, egyike azoknak, akik legtöbbet tettek a modern zene honfoglalásáért. Válogatása is példamutató, hiszen a nagy modernnek mellett — velük együtt — izelítőt ad a legújabb magyar zenei törekvésekből is, így igazolva, hogy ezek az útkeresések is izgalmas művészi eredményekhez jutottak. A lemez anyagából szeretnénk kiemelni Soproni József három Radnóti-dalát, melyekben kitűnően etalálta a zeneköltő a versek hangulatát, s a maga legsajátabb eszközeivel egy új, az eredetinel nem kevésbé szép és kifejező színekben játszó világot épített belőlük. Örömmel halljuk Sziklay Erika remek tolmácsolásában a nagyok közé emelkedett Kodály-tanítvány, Seiber Máttyás Morgenstern-dalait, melyeknek fanyar humora, groteszk hangulata alaposan próbára teszi mindenkori előadóját. Rendkívül szép Kadosa Pál Nelly Sachs verseire írt Négy dala, előadói szempontból pedig valóságos remeklés Alban Berg Négy dalának tolmácsolása, melynek során az énekesnő a Wozzeck félelmetes, dehumanizált drámáját is felvillantja. Erdemes felsorolnunk kitűnő kísérelőit: a zongorista Szűcs Lórántot, Kovács Bélát, Lubik Hédit, Lajos Atti-

lát s a Kapr-Etűdöket vezénylő Mihály Andrást is (SLPX 11713).

Nemzedékek nőttek fel immár Rácz Aladár csodálatos bemutatója óta, de elmondhatjuk, hogy a cimbalom ma is magyar hangszer maradt. Igaz meghódította a világ nagy zeneszerzőit, hiszen Sztravinszkij a tizenegy hangszerre komponált Rag-time-ot kifejezetten Rácz Aladárnak szánta, akit Ernest Ansermet-val, a nagy karmesterrel együtt csodált meg 1915-ben egy genfi mulatóban. „Beleszerettem a cimbalomba — írja életrajzában Sztravinszkij —, nagyon tetszett egyszerű és telt hangzása, s a muzikus közvetlen kapcsolata a hűrokkal... hamarosan annyira megtanultam játszani rajta, hogy megkomponálhattam A róka kiszenekearába beállított cimbalom szólómat.” Fábrián Márta immár a harmadik nemzedék Rácz Aladár óta, de ő is anyanyelveként beszéli a hangszer nyelvét, s előadómódja máris végérvényes, befejezett élményt ad. Sztravinszkij műve mellett mai magyar zeneszerzők cimbalomra illetve cimbalomkíséretre írt műveit szövegezte meg. A lemezen hallható válogatásból kiemelkedik Kurtág György Fábrián Mártának ajánlott Szálkák című kompozíciója, mely e törékeny hangszer szavával is ki tudja fejezni az ember egzisztenciális szorongatottságát, félelmét (SLPX 11686).

(R. L.)

SZÍNE ÉS FONÁKJA

„Az irodalom a lélek válasza a sorsra. A magyar irodalom végighúzódik gerinc gyanánt, férfias felelet gyanánt egy királyi gondolat. Nem is gondolat, kevesebb vagy több annál: a gondolkodásnak, a világ tudatosításának egy alapformája, egy lelki kiállítás a dolgokkal szemben... Úgy is nevezhetném: az és mégis világnézete” — írta Szerb Antal.

Míntha Szerb Antal szemével olvasta volna át irodalmunk utolsó háromszáz évének jelesebb alkotásait Erdélyi György színművész. *Színe és fonákja* című, magyar versekből és prózából összeállított előadóstjének gerince ez a — mai irodalomtörténetünk által vitatott — Szerb Antal-i gondolat.

— Van értelme, van jövője a versmondásnak...? Közel tíz éve, egy irodalmi műsor után fakadt ki így valaki a belvárosi Fiala Művészek Klubjában

— mondja Erdélyi György —. Azóta

nem hagy nyugodni ez a kérdés, mintha kifejezetten nekem szóló volna. Minden műsorom összeállításakor bennem bűnkál ez a kétely. Ezt szeretném megválaszolni költők verseit, eligazító, biztató vagy vigasztaló gondolatait közveitve a pódiumról.

Két fiatalember, Erdélyi György színesz-előadóművész és Szabados György zongoraművész járja az országot. Kultúrházakban, könyvtárakban, kollégiumokban adják elő műsoraikat — mindenütt, ahová meghívást kapnak. *Színe és fonákja* című összeállításukat legutóbb Pannonhalmán, a bencés gimnáziumban mutatták be.

— Nem törekszünk filológiai tökéletességre — nem a mi dolgunk, nem erre vállalkoztunk — vallja az előadóművész —. A versek, prózát szövegrészek cím nélkül hangzanak el, egymásba kapcsolódva, más szövegrészekkel megmagszakítva, elválasztva. Egy kifejezendő gondolathoz keressük az irodalmi anyagot, melyből sorok, versszakok ese-

tenként el-elmaradnak. Szabadon, kissé talán tiszteletlenül kezeljük az anyagot — ám ügyelve arra, hogy a kiragadott részletek ki ne forduljanak eredeti értelmükből. Az egész másor gondolati magvát tartjuk mindig szem előtt. Shakespearé-rel valljuk: a cél a fontos, nem az út...

Erdélyi György harminchárom éves. 1967-ben szerzett működési engedélyt mint előadóművész, azóta lép fel versműsoraival, különböző irodalmi összeállításokkal. Emellett többféle kenyérkereső foglalkozást űzött, volt szállítómunkás, rakodó, rajzoló. Hosszú éveken át szerepelt az Egyetemi Színpad társulatában. 1970-től az Irodalmi Színpad, 72 óta pedig a Bartók Gyermekszínház tagja.

— A művészet kohéziót teremt olyan emberek között, akik különben nem találkoznának... Nyelvünk szegényedik s ez lelkünk szegényedését jelzi... Korunk kérdéseit szeretnénk a magunk (és mások!) személyes problémájává avatni. A „Színe és fonákja” például a történelem hullámszámát, dialektikáját szeretné bemutatni... A minden korban nélkülözhetetlen, meghatározó jelentőséggel bíró személyes emberi felelősséget akarjuk ébresztgetni: „De a tüzet, fiatal testvéreim, a tüzet ne hagyjátok kialudni...”

Mintha egyetlen verset hallanánk: Zrinyitől Pilinszky Jánosig háromszáz év magyar íróinak, költőinek művei épülnek egyetlen hatalmas verssé az est folyamán. Ennek a versnek belső tereit mélyítette, gondolati fordulatait,

érzelmi fortissimóit élezte-fokozta Szabados György zongorajátéka. Dramaturgiai funkciójú, mindvégig rögtönzött zenéje Liszt, Bartók, Sztravinszkij, Schönberg és a magyar folklór világából idézve, hol párhuzamosan, hol el-lentétesen haladt a szöveggel. Egyszerre kapcsolva és eloldva azt történelmi idejétől — új térbe és időbe emelve így a szövegrészleteket.

„Szabados invenciózus, alkotó erejű muzsikusként — állapítja meg Gonda János —, olyan fajta, akit az amerikai jazzben »innovator«-nak hívnak: nem a meglevő nyelvet átvevő, folytató, továbbfejlesztő, hanem új világot teremtő művésztípus.” 1972-ben a San Sebastian-i fesztiválon neves zenészekből álló kvintettjével a free jazz nemzetközi nagydíját nyerte el. Azóta is rangos szereplője a magyar jazz-életnek. Nemrég megjelent *Esküvő* című lemezeinek kritikájában írja róla Gonda: „Mai zenéjének alapja a magyar folklór, különösen a költői szépségű népdalladák »rubátó-világa«, egyfajta ütem nélküli, aszimmetrikus, de rendkívül határozott ritmika és egyéni improvizációs stílus.”

Nem irodalmi élményt kívánnak nyújtani: valami egyetemesebbet, amit maga az irodalom is. Szó és zene: a nyelv, amelyen szólnak — egy emberibb élet, egy erkölcsi tartás érdekében. Szép, de nehéz, gyakran visszhangtalan és hálátlan vállalkozás az övék. Feltétlenül figyelmet érdemlő.

KIPKE TAMÁS

Tájékoztató

A GONDOLAT KÖNYVKIADÓ újdonságai közül említést érdemel a Lux Alfréd szerkesztésében megjelent tanulmány-gyűjtemény, *Az alakuló ember*, amely a magyar közoktatás fejlesztésének és korszerűsítésének egy-egy fontos kérdését tárgyalja. Körültekintő, alapos elemzést nyújt Zrinszky László (Az oktatás nevelő hatása), Komlósi Sándor (A család és a környezet szerepe a nevelésben), H. Sas Judit tesztje az ország különböző részeiből származó, különböző életkorú és iskolatípusba járó 804 fiúnak és lánynak tette föl a kérdést, hogyan képzeli el tíz év múlva egy napját, a reggeli felkeléstől az esti lefekvésig. A válaszok betekintést nyújtanak egy új generáció gondolkodásába, társadalmi és egyéni magatartásának alakulásába. Méret Fe-

renc a serdülőkor kezdetének önismereti érzékenységéről szól a tőle megszokott mélységgel és hozzáértéssel, Szilágyi Vilmos a nemzeti nevelés egykori és mai álláspontját világítja meg. A kötet szembevetendő hiányosságai, hogy a permanens oktatás és nevelés témaköréből kifejejtette az úgynevezett kettős nevelés problematikáját, a kétfajta szemlélet közti ütközés feloldásának, illetve a közös feladatok végzése folytán kialakult együttélésének kérdését. — Horváth György Dési Huber Istvánról szóló monográfiája a Kiadó színterében szemben-sorozatában látott napvilágot. A művész életét, munkásságát feldolgozó, sok új adatot, irásos emléket közlő munka adósságot törleszt Dési Huberrel szemben, elvégzi azt az értékelést, amely — a teljesebb kép, a nagyobb távlat birtokában — képzőművészetünk jelentős kincsévé avatja Dési élet-